

Z DRUHEJ STRANY KANÁLU. ROZHOVOR S CHRISTOPHEROM KIRWANOM

(Pokračovanie z minulého čísla)

Napokon, sotva možno obviniť súčasnú filozofiu jazyka iniciovanú Wittgensteinovou otázkou "Ako je vôbec možný jazyk?" z toho, že rešpektuje jeho radu, že o istých veciach máme mlčať. Mám na mysli problémy, ktoré sú na hraniciach pochopiteľného. Tí, ktorí pracujú v oblasti filozofie jazyka, si kladú temer neriešiteľné problémy: ako sa slová vzťahujú ku skutočnosti? Aký druh správania sa je lingvistickým správaním? Čo je rečový akt? Áno, John Searle, ak sa nemýlim, študoval v Oxforde!

Áno, bol jedným z generácie tých, ktorí prišli v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch študovať do Oxfordu z anglicky hovoriacich krajín, nielen z USA. Práve v tejto dobe mal Oxford najväčší vplyv na anglosaskú filozofiu. Tie časy sú už preč, avšak tá generácia filozofov je stále ešte aktívna a J. Searle je jedným z nich. Pre túto generáciu je vôbec charakteristické, že sa zaujímal o jazyk.

Prečo to vlastne bolo? Skadiaľ táto mimoriadna citlivosť k problémom jazyka? Považovali jazyk za niečo pre človeka existenciálne dôležité?

Myslím, že z anglosaského pohľadu vôbec nie je zaujímavé vedieť, či štúdium jazyka je existenciálne dôležité. Ide o to, že filozofia sa považuje za čisto akademický predmet a kladie si otázky, na ktoré sa ťažko odpovedá. Nekladieme si ich preto, aby sme žili šťastne, aby sme dosiahli vnútornú harmóniu... A vôbec, nemyslím si, že by veľa študentov v Británii a v Amerike vstupovalo do filozofie s týmito aspiráciami. A ak ich aj majú, veľmi rýchlo sa z nich vyliečia. Naučia sa neočakávať, že filozofia osvetlí ich život, musia ju považovať za takú istú disciplínu, ako sú i ostatné. A keď sa ma študent spýta "Prečo teda študovať filozofiu?", tak mu na to dávam jasnú odpoveď. Táto odpoveď však nemá nič do činenia s osobným šťastím; odpoveď znie, že – podľa mňa – filozofia lepšie ako akýkoľvek iný predmet pomáha rozvíjať intelektuálne zručnosti, t.j. myslieť jasne a rýchlo, rozhodovať sa v ťažkých situáciách, prípadne i v časovej tiesni s istým stupňom racionality. Je to výcvik v racionalite. Toto je dôvod, prečo som rád, že som filozofom. Som ním veľmi rád, pretože to znamená učiť a učiť to, čo možno prostredníctvom tohto predmetu naučiť: jasne myslieť, jasne sa písomne vyjadrovať, robiť to i v časovej tiesni. Toto je nakoniec vždy nevyhnutné aj v praktickom živote.

Takéto chápanie filozofie ako disciplíny je, mierne povedané, dosť vzdialené od hlavného prúdu kontinentálnej tradície...

Myslím, že môj názor nie je typický ani pre mojich kolegov, ani pre anglosaskú filozofiu tohto storočia vo všeobecnosti. Je to však hľadisko, ktoré zdieľajú mnohí z nás. Necharakterizuje tradíciu filozofie ako celok, ak máte na mysli filozofiu tak ako sa rozvíjala od Platóna. Myslím, že počiatky tohto prístupu treba hľadať v stredoveku, v období, keď vznikali univerzity. Ich pôvodným cieľom bolo učiť študentov v prvých ročníkoch intelektuálnym zručnostiam, umeniu. Umeniu v zmysle zručnosti pre rozličné životné aktivity. Predovšetkým

zrejme pre vládu v širokom zmysle slova, osobitne verejné služby. ... Prináležím k tejto tradícii, ktorá je teraz už na ústupe, no v Británii bola kedysi silná. Táto tradícia nemá nejako osobitne do činenia s filozofiou. Myslím, že zvlášť silná bola v Oxforde v druhej polovici 19. storočia. Oživuje myšlienku, že našou hlavnou úlohou je vybaviť mladých ľudí intelektuálnymi zručnosťami, nie však niečím takým vznešeným, ako je spôsob života. Je to niečo ako intelektuálna zručnosť vo verejných službách, administrácii, pri vyučovaní alebo vo sfére práva, financií či obchodu. Ľudia, ktorí pracujú v duchu tejto tradície, tak ako ja, si neustále uvedomujú, že naši študenti sa budú venovať práve takýmto profesiám, veľmi širokému spektru profesií. A myslím, že našou úlohou je pomôcť ľuďom na ne pripraviť. To je veľmi praktický postoj k predmetu. Zarábate si na živobytie tým, že ľudia učíte tomu, za čo vás platia. A platia vás za to, že to, čo sa naučili, im pomáha v praktickom živote.

A Vy osobne, Mr. Kirwan, môžete si spomenúť, čo Vás usmernilo na túto cestu? Bola to náhoda alebo to bolo predurčené spôsobom výchovy?

Áno, spomínam si na to. Najprv ma k filozofii pritiahla náhoda. V procese svojho vzdelávania som skôr využíval ponúkané možnosti a nechal som sa nimi viesť. Učitelia sa v tej dobe nezdráhali viesť žiakov prísne a netrvali na tom, aby každý volil na vlastné riziko. A vo dítom pre inteligentného mládenca alebo devu v tých časoch bola obvyčajne gréčtina a latinčina. To ma priviedlo do Oxfordu, kde vtedy, ako aj teraz je súčasťou štúdia antiky i štúdium filozofie. Tak som sa dostal do filozofie ako do oblasti, ktorá má najbližšie k štúdiu klasických jazykov. S takou istou intenzitou sa v Oxforde študuje nielen grécka, ale aj moderná filozofia. Tá ma fascinovala a pokračoval som v jej štúdiu i preto, že sa mi dario pri skúškach. Pamätám sa na svoje rozhodovanie: chcel som pokračovať v akademickej práci a myslel som si, že by bolo zmysluplné zvoliť si tú časť mojej akademickej práce, ktorá najviac uspokojovala mojich skúšajúcich. A tou na moje vlastné prekvapenie bola filozofia.

A čo vo filozofii Vás osobitne zaujíma?

Vždy to bola predovšetkým grécka filozofia. Učil som ju a písal o nej. A ďalším centrom môjho záujmu je filozofická logika, i keď tu, myslím, už strácam kontakt s aktuálnym dianím.

Je to preto, že veľa učíte?

Áno, učím veľa a mám veľa administratívnych povinností. V posledných pätnástich rokoch je ich dokonca veľmi veľa.

Určite tým veľmi trpela Vaša teoretická práca.

Nie, v mojom prípade to tak nebolo. Nie som vo filozofii hviezdou prvej veľkosti. A v administrovaní som veľmi dobrý. Rád robím užitočnú robotu. A je to oveľa ľahšie než filozofické premýšľanie, oveľa ľahšie, a preto ma to tak láka.

Veľmi si cením Vašu odpoveď, pretože u nás vďaka dobre známym politickým deformáciám sa mnohí z akademických kruhov veľmi často usilovali o vysoké administratívne posty a tak o získanie vedeckých hodností bez väčšej námahy. Na druhej strane mnohí vedeckí pracovníci akoby sa hanbili za to, že vykonávajú aj administratívnu prácu. Vráťme sa však k antickej filozofii. Ktorá časť jej odkazu je najhodnotnejšia? Oplatí sa ju študovať? A k čomu z nej sa musíme stavať kriticky?

Pokiaľ ide o morálnu a politickú filozofiu, prikláňam k názoru, že sa už od antickej filozofie nemáme veľa čo učiť, i keď je to časť všeobecného filozofického poznania. Predsa je tu však jedna veľká výnimka. Je to Aristotelova *Etika Nikomachova*. Tá je v súčasnej anglosaskej filozofii naozaj veľmi vplyvná. Je to veľká kniha a mnohému sa z nej môžeme naučiť tým, že ju budeme vidieť v kontraste s naším spôsobom myslenia. Avšak odhliadnúc od tohto diela, nie som presvedčený, že by sme sa mohli štúdiom antickej politickej filozofie naučiť veľa dôležitého. Obyčajne sa štúdiom politickej filozofie začína Aristotelovou *Politikou* a Augustínovým *Božím štátom*. Sú to fascinujúce diela, avšak preto, že odrážajú dejiny a myslenie svojej doby. Nie sú veľmi užitočné pre štúdiu politických princípov; tu je, myslím, oveľa užitočnejšie začať štúdiom Machiavelliho alebo Hobbesa.

Spontaneita dialogického žánru nás nebadane priviedla k druhej hlavnej téme, k problémom morálnej a politickej filozofie. Sú to pádčivé, vzrušujúce a niekedy i drsné otázky. Pokúsila by som ich uviesť trochu dlhšou poznámkou. Ide o otázky našej "veľkej ideológie", ktorú dnes vidíme na pozadí skúsenosti s totalitarizmom, s duchovným otroctvom a slepotou, s vyústením do antidemokratických kriminálnych praktík. Avšak napriek Vašej ostrovnosti a demokratickému zmýšľaniu dokonca ani vy, Briti, ste neboli imúnni voči uchvátenosti "veľkorozprávaním", voči všadeprítomnej ideológii, ktorá prenikla do všetkých pórov spoločnosti. Mám na mysli utilitarizmus, ktorý pre mňa, ako aj pre mnohých iných, má mnoho nápadných afínit s marxizmom. – Bola by som veľmi rada, keby ste sa k tomuto vyjadrili Vy z Vášho hľadiska.

Myšlienka, že anglosaský svet sa vyhol totalitarizmu, sčasti i preto, že sme nikdy nepodľahli čaru veľkých filozofických systémov, je pre mňa niečím novým. Nie, nie celkom novým, samozrejme, možno ju nájsť u Poppera. Možno je v niečom pravdivá. Lež vráťme sa k utilitarizmu. Chcete povedať, že je to niečo, čo si ani veľmi neuvedomujeme, čo však i tak stvárnjuje britské postoje?

Presne tak.

Naozaj, vo všeobecnosti máme tendenciu vzdorovať veľkým systémom. Vám však ide o to, že môžeme takýmto veľkým systémom podľahnúť, ak ich pôsobenie nebadáme.

Charakteristickou črtou každej ideológie je to, že si ju ľudia obyčajne neuvedomujú. Dýchajú ju.

To je naozaj pravda. Myslím, čiastočná pravda; každá ideológia má vždy i svojich kritikov. Vráťme sa k utilitarizmu. Tí v Británii a v Amerike, ktorí sa dnes odvracajú od kolektivismu 20. storočia, si pravdepodobne neuvedomujú spätosť Británie s utilitaristickou tradíciou. Mali by si ju však uvedomovať, pretože naozaj máme do činenia s konfliktom ideológií a ten podstatne ovplyvňuje i politiku. V 20. storočí prebiehal konflikt medzi utilitarizmom a liberalizmom istého druhu, liberalizmom v zmysle libertarianizmu, *laissez faire*. A je zrejmé, že v osemdesiatych rokoch sa odohrala revolúcia, zmenil sa smer dominantného myslenia o verejných záležitostiach: preč od kolektivismu a späť k individuálnemu podnikaniu. Veľmi zaujímavé je študovať tieto tendencie na príklade tradícií britského politického myslenia. Môžeme ich študovať na jedinej postave. John Stuart Mill bol vychovaný ako utilitarista, bol však i presvedčeným liberálom a napísal úchvatnú knihu *Esej o slobode*, v ktorej sa pokúša zmieriť tieto dve tendencie. V tejto eseji verí v slobodu do takej miery, že ho možno porovnať len s nemožnými anglosaskými filozofmi. Všeobecná tendencia v 20. storočí však hovorí o zvyšovaní úlohy štátu. Štát intervencuje do mnohých sfér spoločenského života. Dane

sú oveľa vyššie, než boli v 19. storočí. A štátna intervencia priniesla mnoho dobrého, to sa nedá poprieť. Takže všetci sme dnes oveľa viac kolektivistami, než sme bývali. No i tak, v Británii sa prejavili i opačné tendencie, symbolizované M. Thatcherovou. Tá sa vzoprela tlaku štátu... A preto si dnes oveľa viac uvedomujeme ideologické problémy. Predtým, než sa M. Thatcherová dostala k moci, existoval istý konsenzus o úlohe štátu, ktorý môžeme označiť ako "socialistický". Mám tu na mysli "socializmus" vo veľmi širokom zmysle slova, že totiž štát môže a má urobiť veľa na uľahčenie života každého z nás. Myslím, že sa to nazýva paternalistickým štátom. A slovo "paternalizmus" sa mi zdá oveľa lepším než, aby sme sa vrátili k Vašej otázke, slovo utilitarizmus. Toto slovo lepšie označuje danú ideológiu.

Ďakujem. Vaša odpoveď bola veľmi vecná a umožnila mi mnohé pochopiť. A teraz, po všetkých mojich nepriemenných otázkach a poznámkach o "nudnosti" lingvistickej filozofie, o utilitarizme a totalistických tendenciách, skúsme hovoriť o veciach na tejto strane Kádlu. Ako vidíte kontinentálnu filozofiu? Mám tu na mysli i východnú a strednú Európu. Čo sa Vám vidí na nej najmenej atraktívne: systemizmus, totalizmus, prehnané nároky, mysticismus alebo extrémizmus? Alebo je to zaujatie problémami, ktoré Vy nepovažujete za filozofické?

Nie, ja to takto nevidím. Rád by som začal veľmi ostrým rozlíšením medzi pohľadom z profesionálneho hľadiska a osobným pohľadom. Z profesionálneho hľadiska, ako filozof, nevidím veľa diel v kontinentálnej filozofii 20. storočia, ktoré by osvetľovali problémy, čo ma zaujímajú vo filozofii. Snáď je to moja vlastná chyba, možno je to dôsledok toho, že som sa o to dostatočne nepokúšal, nedal si tú námahu a nehladal práce kontinentálnych filozofov. Určite existujú také, ktoré by mi mohli byť užitočné. Toľko pokiaľ ide o moje odborné hľadisko. Možno je do určitej miery nelichotivé, dobre si však uvedomujem, že je to i preto, že kontinentálna filozofia nebola súčasťou tej filozofickej kultúry, v ktorej som vyrastal. A moje osobné dojmy? Tie jednoducho odhaľujú moje predsudky a myšlienkové postoje. Som presvedčený, že vo filozofii ide o to, izolovať rozumne malé problémy, potom analyzovať povahu týchto problémov, až je jasné, o čo v nich ide, a potom sa pokúsiť o ich riešenie hľadaním presvedčivých argumentov. Na filozofii mám rád práve to, že jej veľké problémy sa dajú rozložiť na malé a potom ich môžeme postupne riešiť, dosahovať istý pokrok...

A osvetliť ich. Znie to veľmi apolónsky. Mám na mysli apolónsky epistemologický princíp: rozlamovať veľkú skalú a vystaviť svetlu každý kúsok, alebo nájsť niečo pevného a nerozdeleného...

Veru tak. S istou nechutťou sa odvraciam od všetkých postojov, ktoré sa od tohto prístupu vzdiaľujú.

A spájajú sa s vágnosťou, dvojznačnosťou, s prázdnyim verbalizmom?

To ma naozaj neláka. A vznešenosť tém vzbudzuje vo mne podozrenie.

Očakávala som takýto druh odpovede. Je v súlade s tým, čo bolo pred chvíľou povedané o rozdieloch medzi nami.

Očakávali ste to? Naozaj, rozdiely v dvoch spôsoboch ako robiť filozofiu sú šťastie lingvistické a šťastie štylistické. Do istej miery to súvisí s oveľa častejším používaním konkrétnych podstatných mien, než je to zvykom na Kontinente. My na osrtrovoch si nemyslíme, že keď diskutujeme o takých abstraktných témach ako vo filozofii, musíme

hovoríť aj o abstrakciách. Používame jazyk, ktorý je oveľa konkrétnejší, viac pri zemi, ako sa hovorí. Som rád, že je tomu tak, a pokúšam sa to uchovať. Myslím, že je to niečo viac britské než americké. V tomto ohľade je americká filozofická tradícia oveľa otvorenejšia, je v nej oveľa viac vplyvu iných európskych krajín. Príčiny sú jasné – je to imigrácia.

Pokiaľ ide o jazyk anglosaskej filozofie. Vysoko oceňujem kvalitu anglosaského výkladového a argumentatívneho štýlu, odmietajúceho zbytočné slová. Avšak anglosaský filozofický diskurz sa mi zdá dokonale vybavený pre všetko to, čo je súčasťou danej paradigmy. Čo však s novými objavmi a intuíciami? Či si ony už z čírej nevyhnutnosti (nepriťomnosť rozpracovanej terminológie) nevyžadujú "vágny" metaforický jazyk schopný zachytiť unikajúce obrazy a až potom ich fixovanie vo filozofických kategóriách?

I tu však sú isté rozdielnosti štýlu. Prirodzenou anglickou odpoveďou na takúto ťažkosť je formulovanie analógií, konkrétnych analógií alebo prirovnaní. Tak je to.

Teda nie metafor?

Skôr prirovnaní než metafor. A to je rozdiel. Môžem sa myliť, avšak inštinkt mi hovorí, že to bude práve takto. A možno je to poctivejšie, myslím otvorenejšie, pretože pri prirovnaní jasnejšie uznávate, že neviete presne, čo povedať. A že tápete a hľadáte slová.

To nás priviedlo veľmi blízko k rétorike. Nikdy to nebolo bezproblémové manželstvo. Myslím manželstvo medzi britskou filozofiou a rétorikou v jej "degeneratívnej" fáze. Mám na mysli tropológiu.

Všeobecnou črtou u nás je nedôvera k rétorike. Myslím, že dokonca i v 18. storočí, keď anglický literárny jazyk bol veľmi latinizovaný, rétorický štýl bol vždy trochu sebaironický. A keď človek nepotreboval zložitý jazyk, tak zvyčajne chcel ukázať, že dokáže zvládnuť tie dlhé slová. Zdá sa mi, že vždy existovala tendencia, že keď človek narazil na niečo veľmi obtiažne, tak sa sťahol do anglosaskej časti angličtiny a tam si ujasnil, o čo ide. Myslím, že úspech anglickej filozofie, a myslím, že bola naozaj úspešná, spočíva do istej miery v mimo-riadnej bohatosti anglického jazyka. V tom, že máme taký bohatý slovník.

Mať taký bohatý slovník a byť taký zdráhavo úzkostlivý pri používaní slov? Zaujímavý paradox!

Hovoríte "úzkostlivý pri používaní slov", avšak keď poznáte dobre jazyk, potom vždy existuje niečo ako správne slovo. A ak staviate rétoriku proti jednoduchému a zrozumiteľnému vyjadrovaniu, tak sa mi zdá, že rétorika nepatrí do filozofie. Vždy, pravda, bude existovať rozdiel medzi tými, ktorí vedú dobre písať, a tými, ktorí to nevedia. Pre filozofiu to platí rovnako ako pre akýkoľvek iný predmet. Niektorí filozofi majú veľmi dobrý štýl.

Koho máte na mysli?

Teraz mi prichádzajú na um tri postavy. Prvou je Ayer. Získal dobré klasické vzdelanie, študoval gréčtinu a latinčinu. A veľmi pôsobivo písal. A tiež elegantne. Elegancia štýlu je určite enosťou, je prostriedkom jasnosti. Iným príkladom je môj vlastný tútor Geoffrey Worneck, ktorý dokázal krišťaľovo jasne písať i o tých najzložitejších veciach. A to vôbec nie

je vecou kvetnatosti, zvláštnych slov, zvláštnych konštrukcií. Naopak, jeho štýl je tak blízko k hovorenému slovu, ako je to len možné; práve tak i hovoril, bol veľmi dobrým rečníkom a veľmi dobrým prednášateľom. A tretí, kto mi prichádza na um, je môj mladší kolega Jonathan Barnes, ktorý sa teraz celkom venuje starovekej filozofii. Má sklon k dramatizácii a ku kvetnatosti, vie však, ako ho udržať na uzde, a keď má povedať niečo zložité, tak úplne odmieta kvetnatý jazyk. Dovoľuje si ho používať len v úvodných alebo záverečných pasážach. Ak ide o vážnu argumentáciu, tak vie byť priamy a jednoduchý. Myslím, že táto zásada je pre filozofické písanie naozaj dôležitá.

Nie je však rétorika vhodná tam, kde sa pokúšate uviesť novú, "bláznivú" ideu a hľadáte spôsob ako ju sprostredkovať?

Teraz však hovoríte o rétorike v širšom zmysle, už nejde len o rozpracovanie štýlu. Je to skôr úsilie byť zrozumiteľný, a teda, po druhé, byť prístupný pre obecnosť inteligentných laikov. O toto išlo filozofom pri písaní v prvej tretine 20. storočia, predovšetkým v Británii. Dnes môžu byť filozofické texty často nudné, temné, zamotané, pretože ich autori ich často adresujú svojim kolegom alebo študentom, ktorých považujú za obecnosť z donútenia. Študenti jednoducho tak či onak musia tieto texty čítať. Je to škoda, že je to tak.

Aký je z tohto hľadiska podiel eseí na vzdelávaní mladých ľudí, vo vyučovaní filozofie? Mám na mysli eseje ako žáner, kde je dovolené miešať vážne s hravým, eseje s ich legítimným eklekticismom a úpornou rétorickosťou.

Pojem eseje môže byť tu pre nás veľmi užitočný. Esej má hovoriť o obtiažnej téme pre bežné publikum, avšak bez zníženia intelektuálnych kritérií, tým sa odlišuje od publicistiky. Eseje, ktoré píše študenti, sú iného druhu a slovo "esej" sa tu asi nepoužíva v rovnakom zmysle. A možno áno. Možno, že ideálom eseje pre študentov by mohli byť texty Bacona alebo Hazlitta alebo iných veľkých anglických esejistov. Pochybujem však, či študenti niekedy myslia na tieto vzory. Pre oxfordskú tradíciu, pre Oxford zvlášť, je charakteristické, že od študentov humanitných vied vyžadujeme mnoho písaných textov. Požiadavky sú také vysoké, že študent nemá čas, aby zámerne kultivoval svoj štýl. Možno je to škoda. Avšak pri terajších požiadavkách nadobudne človek schopnosť písať eseje rýchlo, čoskoro zručne, rýchlo a jasne formuluje písomne svoje myšlienky o zložitých témach. To je naozaj, najmä z praktického hľadiska, veľmi užitočná zručnosť.

Ktorí filozofi boli v Británii v posledných rokoch, keď sme my boli izolovaní od západného sveta, najviac čítali?

Je ich veľa, v rôznych filozofických disciplínach. Pokiaľ ide o filozofickú logiku, musím spomenúť Quinea. A potom Davida Lewisa. A sú knihy, ktoré jednoducho musí čítať každý. Veľký rozruch vyvolala Rortyho kniha. A kniha T. Nagela *Pohľad znikadiaľ*. V oblasti morálnej filozofie sú dôležité knihy Bernarda Williama. A každý musí čítať Rawlsa a Nozicka (alebo to aspoň predstierať). A ďalším filozofom, ktorého knihy sú čítané a mali by byť čítané ešte viac, je filozof, ktorého ja osobne veľmi obdivujem. Hovorím o Johnovi Mackiem. Patrí ešte k tým, čo sa pokúšali osloviť širšie publikum. Jeho kniha o filozofii náboženstva má názov *Zázrak teizmu*. Obhajuje v nej ateizmus. Jeho kniha o Lockovi *Problémy z Locka*, venovaná len Lockovým *Rozpravám*, nie je písaná príliš učenecky. Mackie patrí skôr ku staršej tradícii, kde si človek mohol dovoliť priznať, že niekomu nerozumie. A dejiny filozofie mohol jednoducho použiť ako zásobárňu ideí a argumentov. Napísal i veľmi vplyvnú knihu

o morálnej filozofii (nazval ju *Etika*) a o kauzácii (nazvanú *Tmel univerza*). Pôsobivý, dlhý zoznam kníh. A všetky sú veľmi dobré.

A čo kontinentálni autori? Kontinentálna kultúra a filozofia zvlášť? Nachádzajú v nej Briti niečo dobré? A čo postmodernizmus? Uchytil sa vôbec v Británii?

Myslím, že veľmi málo. O tieto teórie sa zaujímajú študenti literatúry a prednášatelia anglickej literatúry. A samozrejme tí, ktorí sa zaujímajú o francúzsku filozofiu. Mňa však postmodernizmus neoslovil. Zostáva mi cudzí. A ani som sa nepokúsil ho pochopiť. A myslím, že ani väčšina mojich kolegov ho vážne neštudovala.

A aký význam má v Británii, v krajine, kde už v roku 1791 Mary Wollstonecraftová napísala knihu o právach žien, feministická filozofia?

Určite niečo také existuje. Ja som však čítal z tejto oblasti veľmi málo. Dôkladne som si však prečítal knihu mojej kolegyne Janet Richardsonovej o feminizme. Kniha sa má názov *Skeptická feministka* a je to veľmi priateľská, avšak tvrdá kritika prvých feministických filozofií. Rád pripustím, že existujú filozofické otázky späté so ženskosťou, sexuálnymi rozdielmi. Nespadajú však do sféry mojich záujmov. A mnohé z týchto otázok ani nepovažujem za filozofické. Sú to veľmi vzrušujúce otázky, ale...

Nevidíte teda nijaký dôvod pre existenciu niečoho ako feministická filozofia?

Nie, v žiadnom prípade. Feminizmus je možnou témou pre filozofiu, avšak feministická filozofia nie je o nič legitímnejšou, než by bola gerontická filozofia, t.j. filozofia z hľadiska veku. Áno, naozaj môžu existovať filozofické problémy vznikajúce zo vzťahov medzi mužmi a ženami. Feministický štýl filozofovania sa mi však zdá byť úplným nezmyslom. Stále viac žien má príležitosť zaoberať sa profesionálne filozofiou a aj ju využíva. A uvidíme, či to v budúcnosti ovplyvní i povahu filozofie. Je celkom možné, že predmet filozofie bol nejakým spôsobom deformovaný mužským pohľadom. Čo by sme však získali tým, že by bol deformovaný ženským pohľadom? Mali by sme sa pokúsiť urobiť predmet filozofie neutrálnym.

Čo by sa podľa Vás malo urobiť v slovenskej filozofii a pre ňu, aby sa vzbudila a rozvinula? Čo by ste robili Vy? Prosím, buďte úprimný!

Budem. Môžem si to dovoliť. Nemám problémy s úprimnosťou, avšak v tomto prípade ma moja úprimnosť obmedzuje, pretože som veľmi zaujatý spôsobom, ako sa pestuje filozofia v Británii. Ak by som mal na to dostatok síl, rád by som tu pôsobil ako evangelista tohto spôsobu myslenia. Rád by som vás urobil trochu viac podobnými Britom. Možno sa Vám to bude zdať ako názor zaťažený predsudkami – veď predsa len musia byť medzi nami významné rozdiely, tak, ako sú rozdielne situácie, v akých sa nachádzame. Nemyslím však, že by tieto rozdiely boli až tak veľké. No treba povedať, že je smutným nedostatkom kontinentálnej filozofie, že nedokázala držať krok s anglicky hovoriacou filozofiou 20. storočia, pretože tá naozaj urobila v tomto období veľké pokroky a tie si treba osvojiť. Nesmieme si však myslieť, že tým chcem povedať, že Vaša filozofia je ignorantská alebo málo odvážna. Práve naopak. Mnohé z toho, čo som zakúsil na tejto návšteve, ma vedie až k istej závisť. Mnohí z Vás, tak na Univerzite Komenského, ako aj na Filozofickom ústave, aj keď si to možno neuvedomovali, ma upozornili na moju neznalosť niektorých aspektov súčasného a najnovšieho myslenia. Mám na mysli aspekty, ktoré sú dôležité vzhľadom na tie problémy, o ktorých som

tu prednášal. Ďalšou vecou je, že ste odolali "rozdeleniu na špecializácie", ktoré je tak charakteristické pre britskú a americkú filozofiu najmladšej generácie. Alebo si aspoň myslím, že ste ho prekonali lepšie. Máte širší pohľad než my na to, čo zo súčasnej spisby by malo zaujímať študentov. A je tu ešte jedna vec, ňou by som chcel končiť. Tá je pravdepodobne spätá s touto širšou perspektívou. Dokážete pritiahnuť k filozofii široké publikum. To sa už dnes v Británii alebo v Amerike nedá. My už pre filozofiu nemáme "všeobecné publikum". Väčšina našich univerzitných študentov už nemá kontakt s filozofiou. Dúfam, že úspešne budete pokračovať v tomto poslaní. Je to šfachetné poslanie. Veď ide o to, podnietiť všetkých premýšľajúcich ľudí, aby sa vybrali po Sokratových stopách a aby to považovali za súčasť svojho života.

Zhovarala sa *Emma Nežinská*

ČÍTALI STE UŽ?

ANZENBACHER, A.: Úvod do filozofie. Praha, SPN 1990 (mimo edície, nemecký originál Viedeň 1985), 304 strán.

Komplexná učebnica filozofie presahujúca rámec štandardného úvodu do filozofie, napísaná z novotomistického hľadiska doplneného najnovšími poznatkami z filozofie existencie, filozofie jazyka, filozofie vedy a z hermeneutiky. Kniha sa člení na 7 kapitol: 1. Čo je filozofia?; 2. Súčasná filozofia; 3. Skutočnosť; 4. Poznanie; 5. Človek; 6. Etika; 7. Boh. Na konci knihy je uvedená bibliografia hlavných diel európskej filozofie a prehľad použitej literatúry (cca 180 odkazov).